

RYSZARD JAWORSKI

Uniwersytet Wrocławski

KRYMINALISTYKA NA UNIWERSYTECIE WROCLAWSKIM (1946–2015)

Badania naukowe i dydaktyka w dziedzinie kryminalistyki na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego związane są z osobą Włodzimierza Gutekusta (1914–1979), który rozpoczął pracę na Uniwersytecie w roku 1946, początkowo w Zakładzie Prawa i Postępowania Karnego¹. Pierwsze monografie i artykuły W. Gutekust poświęcił prawu karnemu materialnemu i przestępczości gospodarczej, ale szybko poszerzył swoje zainteresowania o kryminalistykę. Zwrócił uwagę na dorobek naukowy pracującego niegdyś na uniwersytecie we Wrocławiu czeskiego fizjologa Jana Ewangelisty Purkyniego i w swoich artykułach przypomniał jego wkład w rozwój daktyloskopii. Doceniając znaczenie tego działu kryminalistyki, W. Gutekust podjął badania eksperymentalne, a następnie wykonywał ekspertyzy daktyloskopijne na użytek wymiaru sprawiedliwości. Prowadził także badania w zakresie pisma ręcznego, a potem wykonywał ekspertyzy pismoznawcze. Do celów badawczych i eksperckich pozyskał odpowiednie wyposażenie w postaci mikroskopów i daktyloskopów, a przede wszystkim sprzęt do pracowni fotograficznej. W. Gutekust rozpoczął również wykłady z kryminalistyki dla studentów Wydziału Prawa, a na początku lat pięćdziesiątych opracował skrypt z tego przedmiotu. Uzyskana wiedza i doświadczenie eksperckie były podstawą uzupełnienia skryptu i w roku 1965 wydany został ogólnopolski podręcznik akademicki pt. Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu. W roku 1974 ukazało się jego drugie wydanie. Zaletą podręcznika była przejrzystość wykładu uzyskana m.in. poprzez zamieszczenie dużej liczby rysunków i schematów objaśniających najbardziej złożone kwestie. Przedmiot ten był jednak ograniczony do wykładu i to tylko dla studentów, którzy wybrali specjalizację penalną, nie było

¹ W roku akademickim 1946/1947 prowadzone były na Wydziale Prawa wykłady prof. dr. Mieczysława Kreuza — psychologia zeznań świadków — w wymiarze trzech godzin tygodniowo przez dwa semestry. Warto nadmienić, że w roku akademickim 1938/1939 na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie prowadzony był przez dr. Alfreda Laniewskiego wykład z przedmiotu technika śledztwa (1 godz. tygodniowo) oraz ćwiczenia (2 godz. tygodniowo).

ćwiczeń z tego przedmiotu, co utrudniało rozwój kadrowy — zatrudnienie nowych osób wymagało uzasadnienia potrzebami dydaktycznymi. Problem ten dotyczył przez wiele lat wszystkich uniwersyteckich katedr i zakładów kryminalistyki.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych W. Gutekunst urządził muzeum kryminalistyczne w piwnicach budynku wydziałowego, a eksponatami stały się dowody rzeczowe pozyskane z magazynu dowodów Sądu Wojewódzkiego: narzędzia służące do włamań (wytrychy, łomy, „raki”), przedmioty użyte podczas zabójstw (noże, siekiery, tasaki itp.) oraz dowody rzeczowe innych przestępstw. Eksponaty zostały umieszczone w specjalnie wykonanych gablotach. Pomieszczenia te były jednak zalewane podczas obfitych opadów (nieskuteczne odwodnienie), a w piwnicach była wilgoć, na skutek czego eksponaty (wykonane głównie z metalu) rdzewiały. Wymagałyby stałej konserwacji, a profesor miał do pomocy tylko laboranta. Dydaktyczne wykorzystanie zbiorów okazało się utrudnione przede wszystkim z braku fachowego opracowania zbiorów, a także objaśnień do każdego eksponatu (stan faktyczny, znaczenie dowodu dla ustalenia sprawstwa). W latach osiemdziesiątych zbiory te zostały zlikwidowane, ale niektóre z nich nadal wykorzystywane są w dydaktyce.

Pierwsze „wzmocnienie” kadrowe Zakładu Kryminalistyki nastąpiło po zatrudnieniu Zdzisława Kęgla, który rozpoczął pracę na Wydziale Prawa w roku 1961. Kontynuował badania W. Gutekunsta w zakresie pisma ręcznego. Po uzyskaniu doświadczenia wykonywał też ekspertyzy w tej dziedzinie, przeważnie osobiście pracując w ciemni fotograficznej. Na początku lat siedemdziesiątych profesorowi W. Gutekunstowi udało się uzyskać etat, na którym w roku 1969 zatrudnił Ryszarda Ponikowskiego, absolwenta Wydziału Prawa. Nowy asystent poznawał problematykę ekspertyzy dokumentów. Powstała podstawa do wystąpienia do władz Uczelni o utworzenie Pracowni Kryminalistycznej w ramach Zakładu Kryminalistyki, co ułatwiłoby wykonywanie ekspertyz. Kierownikiem Pracowni został Z. Kegel, a w jej skład wchodził R. Ponikowski oraz laborant.

Z braku obciążeń dydaktycznych nowi pracownicy Zakładu prowadzili zajęcia z procesu karnego, co okazało się korzystne dla ich rozwoju naukowego. Połączenie teorii z praktyką umożliwiło Z. Kęgłowi opracowanie monografii pt. *Dowód z ekspertyzy pismoznawczej w polskim procesie karnym* (Wrocław 1973). Kolejna monografia Z. Kęgla pt. *Ekspertyza ze stanowiska procedury i kryminalistyki* (Wrocław 1976) zawierała rozważania teoretyczne, ale była też efektem refleksji autora, poczynionych na tle praktyki eksperckiej.

Nowym kierunkiem badań w Zakładzie była w drugiej połowie lat sześćdziesiątych t a k t y k a k r y m i n a l i s t y c z n a. Ten dział był rozwijany od roku 1966 po zatrudnieniu na Wydziale Prawa Zbigniewa Bożyczki (1922–1977). Autor ten opracował i wydał rozprawę doktorską *Kradzież kieszonkowa i jej sprawa* (1962). Zbigniew Bożyczko zastosował unikatową metodę badawczą — obserwację uczestniczącą, dzięki której mógł opisać taktykę i technikę dokonywania kradzieży, sposoby porozumiewania się złodziei itp. Przedstawił także socjologię tego środo-

wiska, m.in. obowiązujące w nim normy postępowania, a nawet życie towarzyskie i rodzinne. Metodę obserwacji uczestniczącej Z. Bożyczko zastosował, również zbierając materiały do pracy habilitacyjnej *Kradzież z włamaniem i jej sprawca* (1970).

ZAKŁAD KRYMINALISTYKI W STRUKTURZE INSTYTUTU KRYMINOLOGICZNEGO (1970–1981)

W roku 1970 utworzono na Uniwersytecie struktury instytutowe, powstał Instytut Kryminologiczny, a Zakład Kryminalistyki znalazł się w jego strukturze. Instytut organizował corocznie sympozja kryminologiczne, na których przedstawiano wyniki badań i referaty dotyczące m.in. kryminalistyki. Dyrektorem Instytutu do roku 1979 był prof. W. Gutekunst, co sprzyjało badaniom w dziedzinie kryminalistyki, ale dydaktyka z tego przedmiotu nadal odbywała się tylko w formie wykładu trwającego jeden semestr.

Oprócz działalności naukowej, dydaktycznej i eksperckiej pracownicy Zakładu popularyzowali naukę: Z. Kegel wygłaszał wykłady i prelekcje na terenie Dolnego Śląska, natomiast Z. Bożyczko publikował artykuły w tygodnikach i miesięcznikach, a w roku 1972 wydał książkę popularnonaukową pt. *Przestępstwo i życie*².

Na początku lat siedemdziesiątych W. Gutekunst i Z. Bożyczko zainicjowali nowy kierunek badań — bezpieczeństwo ruchu drogowego. We współpracy z instytucjami zainteresowanymi tym problemem (PZMot) zorganizowano w roku 1974 eksperymenty z pozorowanym wypadkiem drogowym (R. Jaworski). W kolejnych latach studenci w ramach przygotowywania prac magisterskich analizowali akta prokuratorskie i sądowe dotyczące przestępstw drogowych.

Znaczącym wydarzeniem okazało się uzyskanie w roku 1975 nowych pomieszczeń dla Zakładu Kryminalistyki dzięki staraniom Z. Bożyczki. Była to sala audiowizualna wyposażona w magnetowidy i monitory telewizyjne, projektor filmowy i mikser obrazów, a oprócz tego: pracownia chemiczna, ciemnia fotograficzna z kilkoma stanowiskami i sale seminaryjne. W roku 1976 dzięki staraniom W. Gutekusta został zakupiony poligraf. W Zakładzie powstał zupełnie nowy kierunek badań, wyjątkowy w skali kraju. Od roku 1978 wykonywane były ekspertyzy poligraficzne (R. Jaworski).

W tym czasie w Zakładzie Kryminalistyki i Kryminologii prowadzono badania w zakresie pisma ręcznego (W. Gutekunst, Z. Kegel i R. Ponikowski), chemicznych badań środków kryjących (Zbigniew Kordas), stosowania poligrafu (Ryszard Jaworski). Z. Bożyczko prowadził badania z zakresu kryminologii (środowiska przestępcze) oraz bezpieczeństwa ruchu drogowego.

² Książka zawierała ciekawsze informacje z poprzednich książek uzupełnione nowymi wiadomościami oraz porady dla obywateli, jak uniknąć okradzenia podczas zakupów lub podróży.

W roku 1978 kierownikiem Zakładu Kryminalistyki został Z. Kegel. Kontynuowane były dotychczasowe badania wypadkowości drogowej oraz ekspertyzy z zakresu pisma ręcznego i badań poligraficznych. Zatrudnienie profesjonalnego fotografika (Kamil Sambor) przyczyniło się do poprawy jakości dokumentacji ekspertyz oraz wdrażania fotografii barwnej.

KATEDRA KRYMINALISTYKI (1981–2015)

W roku 1981 nastąpiła istotna zmiana organizacyjna — w miejsce Zakładu powstała Katedra Kryminalistyki, a jej kierownikiem został prof. dr hab. Zdzisław Kegel. Nowa forma organizacyjna stwarzała większą samodzielność badawczą. Liczba pracowników naukowych była niewielka (3 osoby), gdyż brak było obciążeń dydaktycznych — podstawowy przedmiot miał tylko formę jednosemestralnego wykładu.

W roku 1982 Z. Kegel nawiązał współpracę z Instytutem Psychologii Uniwersytetu w Mannheim z RFN, kierowanym przez prof. Lothara Michela. Placówka ta odgrywała wówczas kluczową rolę w Niemczech w zakresie badań pismoznawczych. Dzięki życzliwości prof. L. Michela możliwy był udział pracowników Katedry w sympozjach organizowanych przez tę placówkę. Prof. Z. Kegel podjął inicjatywę organizowania podobnych sympozjów we Wrocławiu. Pierwsze Wrocławskie Sympozjum Badań Pisma Ręcznego odbyło się w roku 1983, zgromadziło prawie wszystkich ekspertów z Polski, a także z zagranicy (Rumunia, oba kraje niemieckie). Sympozja te są organizowane co dwa lata. W roku 2014 odbyło się XVI Sympozjum. Jest to jedyne forum spotkań ekspertów dokumentów w Europie Środkowej (Niemcy, Litwa, Ukraina, Łotwa, Białoruś), a obecnie gromadzi ono uczestników z wielu krajów (Hiszpania, Włochy, Grecja), także z innych kontynentów (Argentyna, Indie).

W latach osiemdziesiątych uruchomiono studia podyplomowe z kryminalistyki, prowadzone głównie przez pracowników Katedry i Wydziału Prawa, a także najwybitniejszych specjalistów spoza Uczelni: Czesław Grzeszyk (daktyloskopia), B. Popielski (medycyna sądowa), Wiesław Semiczek (mechanoskopia), Stanisław Błasikiewicz (fonoskopia). Funkcjonują one nieprzerwanie, a po roku 1990 ofertę kształcenia podyplomowego w Katedrze poszerzono o kolejne studia: Studium Kryminalistyczno-Prawne dla Celników, Studium Rekonstrukcji Wypadków Drogowych, Studium Ekspertyzy Dokumentów.

Po roku 1990 samodzielność uczelni z zakresie kształtowania programów studiów oraz starania prof. Z. Kęgla umożliwiły poszerzenie dydaktyki z kryminalistyki o ćwiczenia, przy czym był to przedmiot obowiązkowy dla wszystkich studentów kierunku prawo, w tym także zaocznych, których liczba była znaczna. Pozwoliło to na zatrudnienie nowych pracowników, a równoczesne poszerzenie zakresu badań naukowych. Na początku lat dziewięćdziesiątych

w Katedrze Kryminalistyki badania pisma ręcznego zostały wzbogacone o zagadnienia pisma patologicznego — wpływ chorób neurologicznych i urazów na cechy pisma (Iwona Zieniewicz, Sylwia Skubisz-Ślusarczyk). Prokuratury i sądy coraz częściej występowały o wykonanie identyfikacji środków kryjących (atrament, tusz itp.), co wymagało wiedzy z dziedziny chemii. Realizacja tych ekspertyz stała się możliwa dzięki współpracy z Wydziałem Chemii (Grzegorz Rusek), ale postulat praktyki dotyczył zastosowania do tego celu metod nieniszczących. Metody takie były znane, jednak oparte na specjalistycznej, kosztownej aparaturze. Z inicjatywy prof. Z. Kegła została ona zakupiona ze środków Wydziału Prawa, a dzięki temu powstała w Katedrze nowa specjalność — t e c h n i c z n e b a d a n i a d o k u m e n t ó w. Potrzeby praktyki sądowej w tej dziedzinie wzrastały, a ich zaspokojenie wymagało poszukiwania nowych metod i rozwoju kadry, co nastąpiło po zatrudnieniu Rafała Cieśli. Efektem tych działań były także publikacje i rozprawa doktorska R. Cieśli. Podobnie duże było zapotrzebowanie praktyki na ekspertyzy poligraficzne, co dostarczało również materiału do publikacji naukowych (R. Jaworski), w tym rozprawy habilitacyjnej³. Podczas wykonywania ekspertyz w tych dziedzinach pojawiały się nowe problemy teoretyczne, na tyle istotne, że stały się podstawą do wystąpienia i uzyskania g r a n t ó w b a d a w c z y c h.

W zakresie technicznych badań dokumentów był to projekt rozwojowy realizowany z Politechniką Wrocławską, który nosił tytuł: „Polimorficzny skaner do kryminalistycznej ekspertyzy dokumentów w zakresie submikronowym”. Projekt ten został zakończony w roku 2010, a Katedra Kryminalistyki otrzymała unikatowe urządzenie badawcze. Kolejny grant, zakończony w roku 2004, dotyczył barwometrii (rozdzielanie barw środków kryjących).

Spostrzeżenia dokonane podczas wykonywania ekspertyz poligraficznych były podstawą uzyskania dwóch grantów: pierwszy dotyczył nowej, oryginalnej techniki badawczej — Sytuacyjne Testy Sekwencyjne⁴, drugi zaś wykazania celowości łącznej analizy zapisów w przypadku badania możliwych współsprawców⁵. W ramach drugiego grantu Katedra otrzymała też środki na zakup nowego poligrafu.

Zmiany gospodarcze oraz postęp technologiczny zmieniły strukturę przestępczości, a zmiany społeczne i cywilizacyjne przyniosły nowe rodzaje zagrożeń. Prof. dr hab. Z. Kegel, dostrzegając te zjawiska, zdecydował o poszerzeniu obszarów badawczych Katedry Kryminalistyki. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych Maciej Szostak podjął badania z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego i różnych form psychomanipulacji, których efektem była monografia habilitacyjna pt. *Sekty destrukcyjne*. Problem ten okazał się istotny w znacznie szerszym wymiarze

³ R. Jaworski, *Opinia z ekspertyzy poligraficznej jako dowód odciążający*, Wrocław 1999.

⁴ R. Jaworski, *Situational Sequencing Tests in Polygraph Testing*, Wrocław 2006.

⁵ R. Jaworski, *Multi-subject polygraph examination*, Wrocław 2008; *idem*, *Antagonistic polygraph examination*, Wrocław 2008 (wydanie w języku polskim: R. Jaworski, *Konfrontacyjne badania poligraficzne*, Kraków 2010).

społecznym i prawnym także w innych krajach, czego wyrazem było wydanie nowej monografii w Wielkiej Brytanii w języku angielskim⁶. Stała się ona jedną z podstaw do wystąpienia autora o tytuł profesora.

Natomiast Maciej Trzciniński podjął problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, przeciwdziałania rabowaniu zabytków archeologicznych, nielegalnego obrotu przedmiotami zabytkowymi oraz dziełami sztuki. Kwestie te stały się niezmiernie aktualne po poszerzeniu Unii Europejskiej i są obecnie obszarem zainteresowania w wielu krajach. Badania M. Trzcinińskiego były podstawą jego monografii habilitacyjnej pt. *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym: problematyka prawno-kryminalistyczna* (Warszawa 2010). Uzyskana w tym zakresie wiedza oraz współpraca z innymi dały podstawę do uruchomienia Studium Podyplomowego Archeologii Sądowej.

W roku 2005 prof. dr hab. Z. Kegel przeszedł na emeryturę, a kierownikiem Katedry został dr hab. Ryszard Jaworski.

FORENSIC SCIENCE AT THE UNIVERSITY OF WROCLAW (1946–2015)

Summary

W. Gutekunst began scientific research and teaching in the field of forensic sciences at the Faculty of Law of the University of Wrocław in 1946. Initially the research focused on dactyloscopy and later on handwriting examination, where W. Gutekunst also conducted expert examination. Apart from lecturing on forensic sciences, he wrote a coursebook, published twice (1965, 1974). In 1961 Z. Kegel began his academic research in the field of handwriting examination. The same year the Division of Forensic Science and Forensic Science Lab were established. In 1966 Z. Bożyczko expanded the research into forensic methodology (pickpocketing, burglary). From 1970 the Division of Forensic Science functioned as part of the Institute of Criminology. New research was initiated — traffic safety. In 1975 the Division of Forensic Science acquired new facilities (multimedia room, chemistry lab, darkroom, lecture rooms). A polygraph was bought in 1976 and polygraph expert examination began in 1978 (R. Jaworski). In 1981 the Division changed its status into the independent Department of Forensic Science headed by Prof. Zdzisław Kegel. Since 1983 the Department has organised the Wrocław Symposia of Handwriting Examination (the 16th Symposium took place in 2014). Postgraduate studies in forensic sciences were opened in the 1980s when Head of the Department was prof. dr hab. Z. Kegel. The field of research was expanded to include examination of pathological handwriting, examination of paper and inks, mainly with the use of non-damaging methods (cooperation with the Faculty of Chemistry, University of Wrocław). The Department received a few grants (including two on document examination and two on the use of a polygraph). Currently, in 2015, apart from continuing the ongoing research, the Department of Forensic Science has also undertaken new research: detecting threats of mental cruelty, national security, protection of cultural heritage. Dr. R. Jaworski has been Head of the Department since 2005.

⁶ M. Szostak, *Disputable religious movements and Public Security*, London 2013.